

DATE NOI DESPRE PREMISELE ISTORICE ALE ÎNFIINȚĂRII ACADEMIEI ROMÂNE *

EUGEN FRUCHTER, GABRIEL MIHĂESCU

Domnia lui Matei Basarab (1632—1654) reprezintă o epocă de eflorescență a culturii umaniste românești. Este epoca în care — conform părerii lucrării colective „Istoria generală a științei“, redactată sub conducerea lui René Taton — „în întreaga Europă se înmulțesc centrele vieții intelectuale deschise spiritului nou. Prinților le place să se înconjure de savanți și erudiți, ei finanțează tipărirea unor cărți luxoase [...] adună biblioteci“. Tiparul oferea unui public mai larg posibilitatea de a se iniția în cultură ¹.

Fiind primul centru cultural al Țării Românești și cunoscând atunci dezvoltarea sa maximă, Tirgoviște s-a înscris în istoria culturii prin câteva momente de culme pentru evul mediu românesc.

Înțeleptul voievod, venind la domnie la o vîrstă care-i dădea o solidă experiență a maturității, a găsit cu cale să-și sprijine politica de emancipare a țării în special pe afirmarea culturală și, în această direcție, a fost sprijinit substanțial de Doamna Elina — care cultivase cu rafinament literele ², de cumnatul său Udriște Năsturel și de postelnicul Constantin Cantacuzino — personalități politice de epocii, cu o cultură umanistă temeinică și care pot fi considerați adevărați mentori ai înfăptuirilor deosebite în acest domeniu.

* Comunicare prezentată la dezbaterile din 22—23 iunie 1973 de la Academia Republicii Socialiste România, organizată de Colectivul pentru elaborarea Istoriei Academiei Române.

¹ René Taton (sub cond.), *Istoria generală a științei*, vol. II — Știința modernă de la 1450 la 1800, E. Șt. 1971, pp. 16—17.

² N. Iorga, *Doamna Elina a Țării Românești ca patroană literară*, Acad. Rom., Mem. Secț. ist., seria III, tom. XIII, mem. 2, 1932; Al. Dușu, *Sinteză și originalitate în cultura română (1650—1848)*, E.E.R., 1972, p. 220.

Ca și principii din Apus, Matei Basarab și Doamna Elina, boierii luminați de talia logofătului Udriște Năsturel și a postelnicului Constantin Cantacuzino au căutat să atragă și să adăpostească — spre gloria lor și spre binele culturii noastre — pe unii dintre cei mai reputeți erudiți ai Răsăritului ortodox, care, persecutați la Constantinopol, și-au aflat aici refugiu, protecție și sprijin material, prin acordarea de slujbe însemnate. În toate cazurile, ei au găsit la noi condițiile necesare desfășurării activității lor intelectuale, libere de orice restricții dogmatice.

Bibliotecile infiripate la Tîrgoviște în prima jumătate a secolului al XVII-lea, în special prin osirdia lui Udriște și a postelnicului Cantacuzino, cum rezultă din titlurile cărților pe care le cuprindeau, au inclus Țara Românească în contextul umanist european. În biblioteca savantului boier Udriște, Suhanov vedea — printre altele — gramatica slavonă a lui Meletios Smotrijckij.

Tiparul, care în secolul anterior consacrase Tîrgoviștea ca primul centru tipografic de pe teritoriul României — prin Macarie, Liubavici, Oprea și Coresi — se bucură și în această vreme de o atenție deosebită, mai ales prin ponderea mare a cărților în limba română, între care prima lucrare juridică predominant laică din Țara Românească: „Indreptarea legii“, apărută la Tîrgoviște în 1652. În 1647, tot la Tîrgoviște (Dealul), apărea traducerea din latinește — reeditată apoi la Vilna, Počievskaja și Moscova — a cărții lui Thoma de Kempis „De imitatione Christi“, în a cărei predoslovie Udriște făcea — pentru prima oară între cărțurarii Țării Românești — apologia limbii latine „nouă vădit înrudită“.

O importantă realizare a epocii a fost și înflorirea învățămîntului atunci producîndu-se un remarcabil salt calitativ prin înființarea de către Udriște a Școlii domnești slavo-române de nivel înalt, care a pus bazele studiului limbii române în țara noastră și la care învățau și străini ca ucrainianul Teodor Ruteanu — numit de Suhanov „*Udristov student*“, și a primei școli de nivel mediu-superior din Țara Românească — *Schola greca e latina* — veritabil nucleu academic, cu accent pronunțat de umanism și de cultură bizantină, bogată și în elementele nebizantine, cu implicații și caracter internațional, reprezentînd unul din momentele renașterii și modernizării gîndirii grecești și românești. La aceasta din urmă s-au format, printre alții, stolnicul Constantin Cantacuzino, voievodul Șerban Cantacuzino, fratele lui Drăghici — mare dregător și diplomat, mitropolitul ortodox al Ardealului Daniil Andrian Panonianul — traducătorul „Indreptării legii“ — și, probabil, fiii lui Udriște: Mateiaș Postelnicul și Radu Năsturel — ultimul, întemeietor al Școlii din Cîmpulung (1670) — precum și autorii stihurilor de pe pietrele tombale și din tipăriturile apărute în deceniile șase-nouă ale seco-

lului al XVII-lea³. Acești cărturari sînt produsul mediului cultural în care s-au format.

În acest cadru spiritual se înscrie germeul de viață academică înfiripat sub forma „*Cercului de cărturari*“, întîlnit la Tîrgoviște de călugărul rus Arsenie Suhanov la 1650, unde aveau loc discuții savante. Faptul că acest cerc, patronat de Udriște, i s-a părut lui Suhanov cam prea îndrăgostit de subtilități atestă înaltul nivel filosofic la care se purtau dezbaterile membrilor săi, „*mîndri de știința lor*“ și care foloseau „*dedesubturi în discuții*“. Dacă ținem seama și de calitatea participanților la aceste discuții — fără îndoială, unele sub învelişul disputelor teologice, specifice academiilor timpului — considerarea acestui cerc drept început de activitate academică la noi devine și mai întemeiată.

Puținele date care s-au păstrat menționează pe următorii participanți la dezbateri: mitropolitul Ștefan, Meletios Syrigos, Gabriel Blassios, Paisios Ligarides și numeroși teologi ruteni, printre care fostul protopop al Kievului, dascălii (profesorii) ucrainieni Grigorie (Rojadovski) — autorul unor versuri dedicate lui Matei Basarab — și, probabil, Teodor (Rusu) — profesor la Școala slavo-română (avîndu-l elev pe Radu Năsturel), didascăful grec Malachie, Arsenie Suhanov și Udriște Năsturel. La îndemîna lor era și biblioteca Mitropoliei, unde veneau cărți din toate țările ortodoxe: din lumea rusească, din Athos și din părțile apusene⁴. Cine erau aceștia?

— *Mitropolitul Ștefan* a patronat tipărirea „*Îndreptării legii*“ și a altor cărți la Tîrgoviște.

— *Meletios Syrigos* (Meletie Sirigul) a fost cel mai mare „*filosof teologic*“ tradiționalist grec (cf. N. Iorga) din secolul al XVII-lea, mare retor al Patriarhiei ecumenice, profesor la Academia din Constantinopol și conducătorul Colegiului Vasilian din Iași.

— *Gabriel Blassios* (Gavriil Vlasie) a fost și el profesor la Marea Școală din Constantinopol (unde a avut ca elev pe spătarul Nicolae Milescoiu), mare retor al Patriarhiei, mitropolit de Naupact și Arta, ambasador al Patriarhiei și al Moldovei la Moscova în 1652.

— *Pantellimon Ligarides* (Paisie Ligaridi) a fost un umanist erudit, scriitor, istoric, bibliofil renumit, doctor în filosofie și teologie de

³ Victor Papacostea, *O școală de limbă și cultură slavonă la Tîrgoviște în timpul domniei lui Matei Basarab*, în „*Romanoslavica*“, V — istorie, 1962; idem, *Les origines de l'enseignement supérieur en Valachie*, în „*Revue des études sud-est européennes*“, tome I, 1—2, 1963; Ștefan Bărsănescu, *Schola greca e latina din Tîrgoviște. 1646—1651*, în „*Din istoria pedagogiei românești — culegere de studii*“, II, E.D.P. 1966; Eugen Fruchter, Gabriel Mihăescu, *325 ani de învățămînt liceal în Tîrgoviște*, în vol. „*Experimente, acțiuni, experiențe...*“, Tîrgoviște 1972, pp. 60—67.

⁴ P. P. Panaitescu, *L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila, archevêque de Kiev, dans les Principautés Roumaines*, extrait des „*Mélanges de l'École Roumaine en France*“, V, 1926, Paris, pp. 38—40; G. Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*, I.S.R.S. 1962, pp. 86, 88.

la Institutul din Roma — unde a funcționat și ca profesor de retorică —, întemeietor al noii Academii grecești de orientare progresistă din Constantinopol și al Colegiului greco-latin din Tirgoviște, profesor la colegiile din Iași și Moscova, mitropolit de Gaza, orator strălucit, consilier al voievozilor Matei Basarab, Constantin Șerban și Radu Mihnea.

— *Arsenie Suhanov*, călugăr rus, om de cultură trimis de la Moscova în Orient pentru a căuta manuscrise creștine, ajuns la curtea lui Matei Basarab cu misiune diplomatică din partea țarului Alexei, a participat efectiv, ca și la Iași, cel puțin la o dispută academică la Tirgoviște, pe care o relatează într-una din scrierile sale teologice, în care — ca și în jurnalul său de călătorie — dă o serie de detalii asupra vieții intelectuale de la curtea voievodală a Țării Românești. Era unul din cei mai vajnici emisari politici, cu importante relații în Caucaz, Ucraina și în Țările Române. Suhanov, împreună cu cărturarul memorialist Iona Malenkoi, a stat la Tirgoviște doi ani, cu misiune diplomatică din partea țarului.

— *Udriște Năsturel* era — cum îl prezintă sintetic G. Ivașcu — „*prin excelență un erudit, un om de bibliotecă, foarte apropiat tipologic de contemporanii săi din Occident, savanți de cabinet, îndrăgostiți de munca intelectuală în sine [...]. Cărturar cu un univers intelectual ce păstrează imaginea vechii comunități de cultură a Răsăritului, pe care epoca lui Matei Basarab nu o alterează ci, dimpotrivă, se străduiește să o potențeze în cadrele prestigiului și funcției tradiționale a culturii românești în Răsăritul european [...] este, la noi, primul răspînditor conștient de cultură, în limba națională, dar și în cea slavonă, a cărturarilor, un precursor al lui Heliade de peste două veacuri*“⁵.

Este de presupus ca la unele ședințe ale cercului să fi participat și alți cărturari nemenționați în relația lui Suhanov din 1650: Doamna Elina — caracterizată de inscripția funerară din biserica Domnească din Tirgoviște ca „*prea mare dătătoare de sfaturi la ai săi și la alții*“, postelnicul Cantacuzino, mitropolitul Moldovei Varlaam — care a tipărit în 1645, probabil la Dealu, lucrarea polemică „*Răspunsul împotriva catehismului calvinesc*“ (catehism pe care îl găsisese în 1644 în biblioteca lui Udriște la Tirgoviște) —, patriarhul Paisie al Ierusalimului și Dionisie Comnen „*Seroglanul*“ — secretarul lui Matei Basarab și, în mai multe rînduri, patriarh al Constantinopolului. Este, de asemenea, posibilă participarea la dezbateri și a profesorilor Școlii slavo-române (dascălul Daniil de la Mitropolie, Staicu grămăticul de la biserica Domnească, apoi ieromonahul Ștefan), cum și a călugărilor ruși „*chemați în scopuri culturale, poate școlare*“ (cf. N. Iorga) — Vartolomei și Dositei. Odată cu Ligaridis, la ședințe trebuie să fi venit nepotul său Mihail — candidat la Colegiul grec din Roma, cum și celălalt profesor al Școlii gre-

⁵ G. Ivașcu, *Istoria literaturii române*, I, E. Șt. 1969, pp. 145—147.

co-latine, Ignatie Petriș — cărturar laic, filolog, poet, traducător, copist, jurist și sfetnic al voievodului.

De altfel, pentru epoca la care ne referim, ca și pentru evul mediu european, nu se poate vorbi de o separație netă între formele academice de învățămînt și cele academice ale unor cercuri de dispute, putînd presupune în același timp că și unele prelegeri la școlile înalte din Tîrgoviște puteau fi ținute de cărturarii iluștri care formau cercul.

În legătură cu acestea, urmează să se stabilească unde a putut funcționa cercul de cărturari din Tîrgoviște. Relațiile păstrate în documente arată că ele se desfășurau de obicei la Mitropolia din Tîrgoviște — în casele mitropolitului Ștefan, dar tot atît de plauzibil este faptul că ele puteau avea loc și la Curtea Domnească — în apartamentele lui Udriște Năsturel, care avea „un rol preponderent între acești oameni de cultură”⁶ — sau în casele Cantacuzinilor, pe care le-am identificat cu prilejul cercetării întîiului sediu al Școlii greco-latine și al bibliotecii Postelnicului⁷.

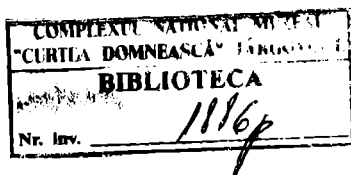
Pentru stabilirea începutului de viață academică de la Tîrgoviște, credem că nu este suficientă limitarea sa numai la cercul amintit de Suhanov în 1650, ci trebuie analizate toate relațiile și cuprinse într-un fel sau altul toate personalitățile culturale care se aflau ori au trecut prin Tîrgoviște în vremea lui Matei Basarab și cu care, fără îndoială, membrii cercului au stabilit contacte, atrăgîndu-i la colocviile lor. O astfel de analiză ar trebui să ia în considerare pe tipografii — participanți la dezbaterile academice ale timpului, cunoscîndu-se că unele tipografii au ajuns centre de erudiție înaltă ca, de exemplu, cea a lui Aldo Manuzio-Torresani din Veneția, în jurul căreia s-a construit Neakademia în care a activat și Erasmus⁸ —, pe cronicarii, medicii, arhitecții, artiștii Curții, ambasadorii și negustorii menționați în documente, ca și pe călătorii care au stat mai mulți ani în Țara Românească — unii personalități proeminente care „au ajutat la răspîndirea și asimilarea valorilor umaniste mai ales la curțile domnești (ca și în Occident) unde știința de carte latină și elinească mai cu seamă înflorau între diecii de cancelarie și boierii cu dorință de învățatură”⁹. Printre aceștia amintim pe: patriarhul Macarie și secretarul său — arhidiaconul Paul de

⁶ P. P. Panaitescu, *op. cit.* p. 40; N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, E.D.P. 1971, pp. 14—15.

⁷ Eugen Fruchter, Gabriel Mihăescu, *Semnificația unei aniversări și adevăratele începuturi ale studierii logicii în România*, în „Acta Valachica”, Tîrgoviște, 1972, pp. 305—308; idem, *Localul primei biblioteci a Cantacuzinilor munteni*, în „Revista bibliotecilor”, nr. 2, februarie 1973, pp. 106—108.

⁸ A. Oțetea, *Renașterea și Reforma*, E. Șt. 1968, p. 224; Cornelia Comorovski, *Literatura umanismului și Renașterii*, vol. I, Ed. Albatros 1972, p. XX; Al. Dușu, *op. cit.*, pp. 58—64.

⁹ Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Renașterea — umanismul și dialogul artelor*, Ed. Albatros 1971, p. 85; George Lăzărescu și Nicolae Stoicescu, *Țările Române și Italia pînă la 1600*, Ed. Științifică 1972, pass.

Alep, arhiepiscopul Pietro Deodato Bakšić — vicar apostolic al Țării Românești și Moldovei, Marco Bandini, Wojciech Mjaštrowsky, Ioan de Gomionța — egumen la Dealu, călugărul croaț Rafael Levaković — chemat de Matei Basarab, în 1637, ca secretar de limbă latină, Ioan Starzawski — secretar-interpret de limbile latină și polonă, ambasador al lui Matei Basarab și bun cunoscător în dogmatică.

Strînsele legături ale cărturarilor de la Tîrgoviște cu Moldova lui Vasile Lupu și cu orașele Transilvaniei demonstrează încă o dată unitatea fenomenului cultural românesc.

John Bernal arată că în evul mediu „știința s-a limitat în cea mai mare parte la studiul cărților și la dispute” menite să furnizeze material pentru sprijinirea teologiei. Deoarece clerul deținea de regulă „monopolul profesiunilor intelectuale”, prelegerile și disputele din universitățile europene ale vremii erau folosite în special pentru instruirea prelaților¹⁰. Cu toate acestea, la Colegiul academic din Tîrgoviște s-au format cîțiva mari cărturari laici umaniști, care apelau nu atît la autoritatea biblică, cît la cea a antichității clasice. În mod firesc, cărturarii de talia celor care compuneau cercul din Tîrgoviște nu-și puteau limita discuțiile numai la teme teologice și politice, ci abordau și problemele filosofico-științifice sau literar-artistice care-i frămîntau, unii avînd preocupări majore în aceste domenii. Printre ei se aflau Udriște Năsurel și Pantelimon Ligaridis — cel care predă „trivium” la școala ce luase ca model prima treaptă a universităților apusene.

Acești învățați activau într-o epocă situată, la noi, între evul mediu și Renaștere, fiind influențați deopotrivă de ideile „Bizanțului după Bizanț”, de cele renaștentiste, reformate și ale Contrareformei. Umanismul și gîndirea liberă a unora dintre ei arată străduința evului mediu întîrziat din Răsărit de a se emancipa de tradiția scolastică dogmatică. Autorii francezii ai „Istoriei generale a științei”, ca și Ernest Renan, Fred Bérence și Élie Faure admit că însăși Renașterea apuseană datorează mult evului mediu pe care-l disprețuia și, în primul rînd, arsenalul său intelectual¹¹, ca și — așa cum susține acad. A. Oțetea — „persistența unor forme de gîndire scolastică”. Secolul al XVII-lea a însemnat chiar în Occident „o întoarcere la tradiție [...] Gîndirea liberă a devenit din nou suspectă”¹².

Din aceste motive, schimburile de vederi din grupările cvasiacademice continuau să mai îmbrace uneori și la noi aceeași haină scolastică a disputelor teologice și în prima jumătate a secolului al XVII-lea, păs-

¹⁰ J. D. Bernal, *Știința în istoria societății*, E.P. 1964, pp. 218—250.

¹¹ R. Taton, *op. cit.*, p. 14; Ernest Renan, apud C. Comorovski, *op. cit.*, vol. III, p. 299; Fred Bérence, *Renașterea italiană*, vol. II, Ed. Meridiane 1969, pp. 2, 10, 20; Élie Faure, *Istoria artei. Arta medievală*, II, Ed. Meridiane 1970, pp. 13—14, 294, 339, 341—342.

¹² Andrei Oțetea, *Renașterea*, E. Șt. 1964, p. 331; idem, *Renașterea și Reforma*, p. 244.

strînd tradiția Academiei lui Platon, Liceului lui Aristotel, Muzeului din Alexandria și a universităților musulmane și creștine medievale, în special Academia Vindebonnensis, Academia Rostockiensis și cea carolingiană, iar mai târziu Academia neoplatonică din Florența a lui Marsilio Ficino (1454—1492), Neakademia din Venetia (1493—1515), Academia din Roma (1460), Accademia Fiorentina (1541), Accademia del Disegno (1563) și cea din Napoli. În acea vreme, de-abia se făceau primii pași spre crearea unor societăți științifice particulare în Italia — Accademia dei Lincei (1603—1630), Franța — grupurile Dupuy și Mersenne, apoi Academia Parisiensis (1635 — 1636), Anglia — cercurile din Cambridge, Oxford (1646) și Londra. Adevăratele academii, oficiale, care vor considera „necesară conformarea generală a ideilor față de dogmele bisericesti și evitarea oricăror probleme controversate în politică și religie“, vor apărea mai târziu decît cercul din Tirgoviște: Societatea Regală din Londra (1660—1662), Academia Regală de Științe din Franța (1666) și Academia din Berlin—Societas Scientiarum (1700). Chiar și în Apus, mai apăreau grupări academice neoficiale după jumătatea veacului al XVII-lea, cum au fost Academia Leopoldină din Halle (1652) și Accademia del Cimento (Florența, 1657—1667)¹³.

Ca și la precursorile academiilor din Italia, Anglia și Franța, întrunirile cercului tirgoviștean aveau caracterul unor reuniuni neoficiale ale unor prieteni care se interesau de filosofie și cultură, mulțumindu-se să se întâlnească, să discute, să-și arate unul altuia opiniile asupra unor probleme elevate, fie ele „teologice și politice, care preocupau pe cei mai mulți dintre intelectualii de atunci“ — cum afirmă J. D. Bernal¹⁴.

Remarcăm că — atît prin participarea unor cărturari laici, prin faptul că discuțiile erau patronate de cumnatul voievodului, cît și prin faptul că la Tirgoviște se întâlneau prelați de diferite orientări teologice, fără ca vreuna dintre ele să fie impusă — dezbaterile cercului erau libere de orice dogmă, iar nu sinodale. Ele luau forma unor schimburi intelectuale, a unei activități teoretice colective, la care participau nu numai specialiști în erudiția biblică, ca la academiile medievale din Apus, ci și filologi și oameni de litere, care cultivau „cu mai mult zel erudiția clasică (latină și greacă)“¹⁵ Acad. A. Oțetea arată că apariția unor cercuri liber constituite, prin care umaniștii își apărau și își răspîndeau concepțiile, răspundea nevoii culturii de a se cristaliza nu numai în universități ci și în academii¹⁶.

¹³ R. Taton, *op. cit.*, pp. 205—209; J. D. Bernal, *op. cit.*, pp. 314—318; A. Oțetea, *Renașterea*, pp. 281—282; Șt. Bârsănescu, *Essais et ébauches d'académies dans les Pays Roumains*, în „Noesis — Travaux du Comité Roumain d'Histoire et de Philosophie des Sciences“, I, E.A. 1973, pp. 102—103.

¹⁴ Idem, pp. 315, 318.

¹⁵ „Noesis...“, passim.

¹⁶ A. Oțetea, *Renașterea*, p. 281.

Cercetarea locului cercului academic țirgoviștean în istoria culturii românești nu se poate opri numai la antecedentele și activitatea sa, ci trebuie completată cu evidențierea continuității sale îndeosebi în epoca monarhiei culturale a lui Brîncoveanu¹⁷, pentru care poate fi considerat ca deschizător de drum, cunoscîndu-se faptul că, de exemplu, Academia de la Sf. Sava din 1694 este creația foștilor elevi ai Școlii greco-latine de la Țirgoviște, unii dintre membrii cercului fiind întîlniți mai tîrziu în cadrul Academiei domnești sau al altor instituții; Țirgoviștea continuă să aibă și în această epocă înfloritoare o contribuție culturală însemnată, nu numai în Țara Românească, ci și în întreg Sud-estul european.

Se poate afirma cu temei că, datorită preocupărilor cu caracter mai înalt, academic, de nivel european, Cercul de cărturari din Țirgoviște poate fi adăugat societăților din 1795 (Sibiu), 1821 (Brașov), 1827 (București), 1830—1834 (Iași și București), 1843 (București), 1851 (Oradea) ș.a., care — deși profilate pe domenii mai mult sau mai puțin limitate, de cele mai multe ori istorico-filologice — sînt deja considerate precursorare ale Academiei Române¹⁸. În această privință, trebuie eliminată definitiv obișnuința de a prezenta istoria unei instituții românești numai prin rădăcinile sale foarte apropiate, care perpetuează complexe mai vechi. Prin această reconsiderare se poate stabili continuitatea unei vieți academice românești începînd din sec. al XVII-lea — cînd s-a produs o schimbare în cultura românească, „care înseamnă sfîrșitul slavonismului“, dispariția culturii slavo-bizantine, „în formele ei pure“, cum o numește P. P. Panaitescu¹⁹ — și pînă la crearea Academiei Române.

NOUVELLES DONNÉES SUR LES PRÉMISSSES HISTORIQUES DE LA CRÉATION DE L'ACADÉMIE ROUMAINE

(Résumé)

Ainsi que les princes de l'Occident, Mathieu Basarab et la princesse Elina, les boyards instruits comme Udriște (Orest) Năsturel et le Postelnic Constantin Cantacuzène ont essayé d'attirer et de donner azile — au nom de leur gloire et pour le bien de notre culture — aux certains érudits réputés de l'Orient orthodoxe, qui, persécutés à Constantinople, y ont trouvé un refuge, une protection et un concours matériel par leur conférer des fonctions importantes. Dans tous les cas ils ont trouvé chez nous des conditions nécessaires au déploiement de leur activité intellectuelle, loin de toutes restrictions dogmatiques.

¹⁷ Al. Duțu, *op. cit.*, p. 220.

¹⁸ *Academia Republicii Socialiste România*, București, 1966, pp. 9—13; Șt. Bărsănescu, *op. cit.*, p. 109.

¹⁹ P. P. Panaitescu, *Contribuții la istoria culturii românești*, Ed. Minerva, 1971, pp. 43—44.

Dans ce climat culturel poussa le germe de vie académique sous la forme du „Cercle des érudits“ rencontré à Tîrgovişte par le moine russe Arsenij Suhanov en 1650, dans lequel on portait des discussions savantes. Le fait que ce cercle, présidé par Udrişte, semblait à Suhanov un peu trop épris de subtilités atteste le niveau philosophique élevé des débats de ses membres „infatués de leur science“. Si on tient compte de la qualité des participants à ces discussions, propres aux académies contemporaines, la considération de ce cercle comme un commencement d'activité académique chez nous devient encore plus sûre.

Le peu de renseignements qu'on possède mentionnent comme participants aux débats les suivants : le métropolitain Étienne, Mélétios Syrigos, Gabriel Blassios, Païsius Ligaridès, le didascale grec Malachie et de nombreux théologiens ruthènes, parmi lesquels l'ancien protopope (archiprêtre), de Kiev, les didascales (professeurs) ruthènes Grégoire (Rojadovski) et probablement Théodore (le Russe) — maître à l'École slavo-roumaine de Tîrgovişte, Arsenij Suhanov et Udrişte Năsturel. La bibliothèque du palais métropolitain, où on apportait des livres de tous les pays orthodoxes : du monde russe, du Mont Athos, ainsi que des régions occidentales, était à leur portée.

Il semble qu'aux certaines séances du cercle aient encore participé d'autres érudits qui n'ont pas été mentionnés dans le renseignement de Suhanov datant de 1650.

Quant à l'époque dont on discute, ainsi qu'au Moyen-Âge européen, on ne peut pas parler d'ailleurs d'une séparation tranchante des formes académiques de l'enseignement et celles des certains cercles de disputes, car on peut supposer à la fois que certains cours des écoles de hautes études de Tîrgovişte auraient pu être conduits pas les érudits illustres du cercle. Étant données ces circonstances, il nous reste à prouver l'endroit où pouvait fonctionner ce cercle d'érudits de Tîrgovişte.

Les relations des documents montrent qu'ils fonctionnaient d'ordinaire dans les maisons du métropolitain Étienne, mais il se peut également qu'ils fonctionnaient à la Cour Princière — dans les appartements d'Udrişte Năsturel, qui avait un rôle prépondérant parmi ces gens lettrés, ainsi que dans les maisons des Cantacuzènes, que nous avons identifiées à l'occasion de la recherche du premier siège de „Schola graeca e latina“ et de la bibliothèque du Postelnic.

Pour l'établissement du germe de vie académique à Tîrgovişte, nous pensons qu'il ne suffit pas de le limiter exclusivement au cercle mentionné par Suhanov en 1650, mais qu'on doit analyser et comprendre d'une manière ou d'une autre, toutes les relations culturelles et toutes les personnalités qui se trouvaient alors à Tîrgovişte ou qui ont passé simplement par là au temps de Mathieu Basarab et avec lesquelles les membres du cercle ont pris contact sans nul doute, les attirant aussi à leurs colloques. Une telle analyse devrait prendre en considération les typographes — participants eux-aussi aux débats académiques du temps, les médecins, les architectes, les artistes de la Cour, les ambassadeurs et les commerçants mentionnés dans les documents, ainsi que les voyageurs — quelques-uns étant même des personnalités remarquables, qui ont séjourné en Valachie pendant plusieurs années.

Les liaisons étroites entre les érudits de Tîrgovişte, la Moldavie de Basile Lupu et les villes de Transylvanie, montrent une fois de plus l'unité du phénomène culturel roumain.

Au Moyen-Âge, la science se bornait pour la plupart à l'étude des livres et aux disputes.

C'est au Collège académique de Tîrgovişte que se sont formés quelques grands érudits laïques humanistes qui faisaient appel plutôt à l'autorité de l'antiquité classique, qu'à celle de la Bible. Naturellement, des érudits de la valeur de ceux dont se composait le cercle de Tîrgovişte, ne pouvaient pas limiter les discussions seulement aux thèmes théologiques et politiques, mais ils abordaient aussi

des problèmes philosophiques, scientifiques ou bien littéraires et artistiques, qui les intéressaient, quelques-uns ayant des préoccupations majeures dans ces domaines. Parmi eux ce trouvait Udriște Năsturel et Pantelimon Ligaridès — celui qui enseignait „trivium“ à l'école qui avait pris pour modèle le premier degré des universités de l'Occident.

Ces érudits déployaient leur activité dans une époque située, chez nous, entre le Moyen-Âge et la Renaissance, se trouvant également sous l'influence des idées de „Byzance d'après Byzance“, des idées de la Renaissance, de celles de la Réforme et de la Contreréforme. L'humanisme et la pensée libre de quelques-uns montre les efforts du Moyen-Âge retardataire de l'Orient à fin d'échapper à la tradition scolastique et dogmatique.

À cette époque-là on faisait à peine les premiers pas vers l'établissement de quelques sociétés scientifiques particulières en Italie et en France. Les vraies académies officielles paraîtront plus tard que le cercle de Tirgovîste : la Société Royale de Londres (1660—1662), l'Académie Royale Française des Sciences (1666) et l'Académie de Berlin (1700).

Même à l'Occident paraissaient encore des groupes académiques non-officiels dans la seconde moitié du XVIIe siècle, par exemple l'Académie Léopoldine de Halle (1652) et Accademia del Cimento (Florence — 1657—1667).

Ainsi que les précurseurs des académies d'Italie, d'Angleterre et de France, les séances du cercle de Tirgovîste avaient un caractère de réunions non-officielles de quelques amis qui s'intéressaient à la philosophie et à la culture et qui se contentaient de s'assembler, de discuter et de partager leurs opinions sur des problèmes élevés.

On peut remarquer que grâce à la participation de certains érudits laïques, grâce au fait que les discussions étaient présidées par le beau-frère du Voivode et que Tirgovîste était le lieu de rencontre des prélates de différentes orientations théologiques, mais sans qu'aucune d'elles soit imposée — les débats du cercle étaient libérés de tout dogme. Ils prenaient une forme de changements intellectuels, d'activité théorique collective, à laquelle participaient non seulement des spécialistes dans l'érudition biblique, comme aux académies médiévales de l'Occident, mais aussi des philologues et des gens de lettres qui cultivaient l'érudition classique.

L'analyse de la place du Cercle académique de Tirgovîste dans l'histoire de la culture roumaine ne saurait pas se borner aux antécédents et à l'activité de ce cercle, mais elle devra être complétée en soulignant sa continuité surtout au temps de Brancovan. Cela fait qu'il soit considéré comme un précurseur étant donné le fait que, par exemple, l'Académie Princière de St. Sava de 1694 est la création des anciens disciples de l'École gréco-latine de Tirgovîste ; la ville de Tirgovîste continue d'avoir elle-aussi dans cette époque florissante une contribution culturelle importante, non seulement en Valachie, mais aussi au sud-est de l'Europe.

On peut affirmer non sans fondements que grâce aux préoccupations élevées de vie académique de niveau européen, le cercle des érudits de Tirgovîste peut être mentionné à côté des sociétés de la fin du XVIIIe siècle et du début du XIXe siècle, qui, bien que fondées sur des domaines plus ou moins limités, sont déjà considérées comme précurseurs de l'Académie Roumaine.

Par cette revalorisation, on peut établir la continuité d'une vie académique roumaine commençant du XVIIe siècle et durant jusqu'à la création de l'Académie Roumaine